

De propagandist: een onthutsend portret van een genadeloze zelfingenomen opportunist

Het komt niet vaak meer voor dat er een film verschijnt over vooraanstaande NSB'ers. Documentairemaker Luuk Bouwman verdiepte zich in 'NSB-filmtsaar' Jan Teunissen en won met zijn bijna twee uur durende documentaire *De propagandist* de prijs voor de beste Nederlandse productie van het Amsterdamse documentaire festival IDFA. Sinds kort draait de film in de Nederlandse bioscopen.

Jan Teunissen (1898) was de enig kind van een steenrijke antiekhandelaar. Daarom kon hij het zich veroorloven om in de jaren twintig als amateur te gaan filmen met professionele 35 mm apparatuur. Begin jaren dertig besloot hij professionele films te maken. Zijn documentaire *Sabbath* was een positief portret van de Amsterdamse Joden. Het succes van deze en enkele andere korter films bracht hem ertoe de speelfilm *Willem van Oranje* te maken. Die productie flopte en kreeg negatieve recensies, waarmee een einde leek te komen aan zijn filmcarrière. Als filmeditor wist hij in de branche actief te blijven. Zijn ambitie bleef echter zelf grote speelfilms te maken en dat bracht hem eind 1940 in de NSB.

De basis van de film van Bouwman is de tape met gesprekken tussen Teunissen en historicus Luuk Schuurisma in 1964-1965. In totaal beslaan deze opnames zeven uur. Fragmenten uit die opnames vertellen voor een deel het verhaal waar de historische beelden onder zijn gezet. De documentairemaker spreekt verder onder andere met historicus Egbert Barten die voor zijn dissertatie een aantal andere filmmakers uit de oorlog interviewde.

Naast interessante beelden van Nederlandse (nationaalsocialistische) producties vallen drie zaken op in *De propagandist*.

1. Na de oorlog beschreven historici het NSB-kader uit de oorlog vaak als opportunistische baantjesjagers. Dat beeld is sinds de jaren tachtig gewijzigd. Modernere historici nemen daar vaak afstand van en wijzen op hun oprechte nationaalsocialistische overtuiging. Deze documentaire toont aan dat Jan Teunissen de vleesgeworden bevestiging is van het aanvankelijke beeld. Niet alleen zegt hij zelf lid te zijn geworden van de NSB omdat het de enige mogelijkheid was om films te maken, ook bevestigt hij de baantjesjagerij rondom Mussert. Dat het opportunisme grenzeloos was, blijkt er wel uit dat hij toestond beelden uit zijn film *Sabbath* te gebruiken voor de meest antisemitische film die tijdens de oorlog is geproduceerd: *De eeuwige Jood*. Teunissen grossierde tijdens de bezetting in functies. Zo was hij onder andere leider van het Filmgilde van de Kultuurkamer, leider van de Bioscoopbond, leider van de filmdienst van de Nederlandse/Germaansche SS en stond hij aan het hoofd van alle filmafdelingen van NSB-nevenorganisaties. Dit alles leverde hem de bijnaam 'filmtsaar' op.
2. Een tweede interessante openbaring in de film is het naoorlogs bagatelliseren van het nationaalsocialisme. Teunissen deed de Kultuurkamer af als een 'beroepsorganisatie'. Hoe het werkelijk zat, maakt hij zelf iets later in de film duidelijk als hij reageert op de opmerking van Schuurisma dat er toch ook filmmakers waren die weigerde mee te werken. Die waren er zeker, maar die mochten niet meer werken, zegt Teunissen dan beslist. Dat is toch wat anders

dan louter een 'beroepsorganisatie'. De Jodenvervolging doet hij af als 'een ongelukkige kwestie'. De Duitsers zouden, volgens hem, geen keuze hebben gehad. Ze konden de Nederlandse Joden toch niet hun gang laten gaan terwijl ze de Duitse Joden wel aanpakten? Een absurde redenering, alsof dát pas discriminatie zou zijn geweest. Hij gaat nog een stap verder door te zeggen dat de Joden niet zo prominent op de terrassen in Amsterdam hadden moeten zitten. Onvoorstelbare teksten, uitgesproken twintig jaar na de oorlog. En hij is niet de enige in de film. Zo vertelt een cameraman uit de oorlog in de jaren tachtig over de zwaar antisemitische tekenfilm *Van den vos Reynaerde*, gebaseerd op het boek van NSB Vormingsleider Robert van Genechten, dat die film helemaal geen Jodenhaat bevat. Het fragment dat Bouwman in de documentaire monteerde, toont de kern van het nationaalsocialistische racisme: de Joden zijn met hun uitgangspunten van de Franse revolutie – vrijheid, gelijkheid en broederschap – de oorzaak van het kapitalisme, de globalisering en de rasvermenging. De documentaire onthult dat Bob Kommer, een van de belangrijkste naoorlogse film- en televisieproducenten, als stormer filmde voor de Nationale Jeugdstorm. Schaamteloos verklaart hij daarover: de Jeugdstorm was niet politiek. Het was maar een jeugdorganisatie die leuke liedjes zong. De beelden die Kommer zelf had geschoten, tonen de absurditeit van zijn opmerking aan.

3. Teunissen kreeg na de oorlog de drie-en-een-half jaar internering opgelegd en beroepsverbod van tien jaar. Door strategisch mee te buigen kwam hij daarmee goed weg. Zeker in de wetenschap dat hij al vrij snel lijsten met Joodse filmmakers overhandigde aan de Duitsers. Zijn (deels ook antisemitische) propagandafilms speelden in de rechtszaal amper een rol. Voor Bob Kommer, die helemaal niet is vervolgd, ging hij al tijdens het verbod weer aan de slag. Teunissen verklaart tegen Schuursma nergens spijt van te hebben. Hij genoot zichtbaar van zijn macht en maakte daarvan graag gebruik. Dat blijkt ook uit wat hij vertelt over kritische journalisten. Die ontbood hij om ze vervolgens te intimideren. Eerst liet hij hen een half uur wachten in, wat hij noemde, 'het zweetkamertje', daarna maakte hij hen duidelijk dat het niet goed af zou lopen als ze niet positiever zouden schrijven. Dit audiofragment van het gesprek met tussen Schuursma en Teunissen wordt door Bouwman met twee filmfragmenten gevisualiseerd. De eerste is het drukproces van een tijdschrift. De kritische kijker ziet *De Wacht* op de drukpers. Dat blad voor de gemobiliseerde Nederlandse militairen verscheen van september 1939 tot de Duitse inval. Het ondersteunende beeld heeft dus niets met de tekst te maken. Dat geldt ook voor de volgende beelden van journalisten. Die zijn gemaakt tijdens de bekende journalistencursussen in kasteel De Cannenburgh. Daar was Teunissen niet bij en daar ging het ook niet over het schrijven van filmkritieken. Het zijn echter kleine oneffenheden in een verder onderhoudende en vaak onthutsende documentaire over een genadeloze zelfingenomen opportunist. Zeer aan te raden!

Harold Makaske